

تحلیل اقتصادی سیستم‌های بررسی شرایط ثبت اختراع

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۳/۱۱ تاریخ تأیید: ۱۴۰۲/۲/۱۸

جعفر اکبری*

محمود حکمت‌نیا**

چکیده

ادارات ثبت اختراع در جهان غالباً جهت بررسی شرایط ثبت اختراع، یکی از دو سیستم اعلامی یا تحقیقی را بکار می‌برند. در سیستم اعلامی صرفاً شرایط شکلی اظهارنامه ثبت اختراع ملاحظه می‌گردد اما در سیستم تحقیقی علاوه بر شرایط شکلی، شرایط ماهوی اختراع یعنی نو بودن، ابتکاری بودن و دارای کاربرد صنعتی بودن نیز مورد مذاقه قرار می‌گیرد. در این مقاله بر آنیم که با رویکرد تحلیل اقتصادی حقوق به این سوال پاسخ دهیم که آثار اقتصادی هر یک از این دو سیستم حقوقی بر نهادهای مرتبط چیست. این تحقیق اثبات می‌کند که اگرچه در نظر اول، سیستم اعلامی هزینه‌های ثبت را کاهش خواهد داد اما پس از ثبت، هزینه‌های به مراتب بیشتری نسبت به سیستم تحقیقی بر نهادهای مرتبط وارد می‌آورد. همچنین راه‌حل‌های ترکیبی یا جایگزینی وجود دارند که قادرند مجموع هزینه‌های مذکور را به حداقل برسانند.

واژگان کلیدی: تحلیل اقتصادی حقوق، ثبت اختراع، سیستم اعلامی، سیستم تحقیقی، سیستم بررسی

* دانشجوی دکتری حقوق خصوصی دانشگاه تربیت مدرس (jafar.akbari@modares.ac.ir).

** استاد گروه فقه و حقوق پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی / نویسنده مسئول

(dr.hekmatnia@yahoo.com)

مقدمه

مخترعان جهت کسب حقوق مالی ناشی از تلاش فکری خود که به اختراع انجامیده از گذشته سعی کرده‌اند آنرا جز در صورت دریافت عوض برای دیگری افشا نکنند و حتی در حال حاضر نیز بسیاری از شرکت‌ها از همین روش بهره می‌گیرند (Guellec and others, 2007, p 74). نظام حق اختراع سعی دارد با اعطای حق اختراع، مخترع را متمایل به افشای نوآوری خود در ازای بهره مند شدن از یک سری حقوق منفی مانند حق منع دیگران از ساخت و فروش کند (Gibs and DeMetteis, 2003, p 3). افشای اختراع از طریق فرایند ثبت آن صورت می‌گیرد.

اختراع از نظر حقوقی باید دارای ویژگی‌هایی باشد که بتوان آشکار کردن آن را افشا محسوب کرده، آن را ثبت نمود و در برابرش حقوق انحصاری مقرر در قانون را به مخترع اعطا کرد. ویژگی‌های مورد نیاز اختراع به دو دسته شرایط شکلی و شرایط ماهوی تقسیم می‌شوند. شرایط شکلی عبارت از افشای کامل، رعایت حق تقدم و اطلاعات مورد نیاز در اظهارنامه بوده و شرایط ماهوی نیز مشتمل بر نو بودن، دارای گام ابتکاری بودن (بدیهی نبودن) و دارای کاربرد صنعتی بودن (سودمند بودن) می‌باشند.^۱ امروزه شرایط شکلی در غالب کشورها توسط خود ادارات ثبت اختراع بررسی می‌شود اما در مورد بررسی شرایط ماهوی که هزینه‌های فنی و مالی هنگفتی نیاز دارد دو سیستم در نظام بین‌الملل وجود دارد:

در سیستم اول که با عنوان سیستم تحقیقی، بررسی، اثباتی یا امتحانی نیز شناخته می‌شود کارشناس ممیز به بررسی دقیق شرایط سه‌گانه ماهوی می‌پردازد. در اینجا پس از بررسی شرایط شکلی، یک ممیز، کار جستجوی دانش موجود و بررسی ماهوی را انجام می‌دهد. اگر همه شرایط طبق قانون وجود داشت، گواهی اختراع اعطا می‌گردد. در سیستم

^۱ این شرایط در ماده ۱۱۲ ویژه قانون ثبت اختراع آمریکا به صورت زیر آمده است: ادعای مذکور باید گویا و مختصر و با توصیف ویژه همراه باشد به نحوی که برای شخص دارای مهارت عادی در فن مربوط واضح و کامل باشد و حداقل یک روش اجرایی برای اختراع ارائه کند (Article 112 special – 35 USC).

دوم یعنی سیستم اعلامی یا شکلی تنها به بررسی شرایط شکلی مذکور پرداخته می‌شود تا مشخص شود که آیا این اختراع، از نظر فرم، قالب و شکل دارای ویژگی‌های اختراع است یا خیر. اما در زمینه ارزیابی شرایط ماهوی، وجود این شرایط سه‌گانه مفروض انگاشته می‌شود بطوریکه بعد از بررسی شرایط شکلی توسط اداره ثبت اختراع و پذیرش آن، گواهی ثبت اختراع به متقاضی داده خواهد شد. در این حالت ثبت اختراع به معنای وجود شرایط ماهوی در اختراع ثبت شده نمی‌باشد.

هر کشوری برای برگزیدن هر یک از این دو روش معایب و مزایای هر کدام را به دقت می‌سنجد که از جمله مهمترین این موارد، محاسبه هزینه فایده اقتصادی روشهای مذکور است. در این زمینه باید به منافع و مضراتی که این روشها برای مخترعین، سرمایه گذاران، رقبا، ادارات ثبت اختراع و اشخاص ثالث دارد توجه کرد چنانکه آنچه غالباً شرکت‌ها را به سمت سرمایه‌گذاری در حوزه تحقیق و توسعه و سپس ثبت اختراعات سوق می‌دهد چشم‌انداز اقتصادی ورود به این حوزه است که با تغییر در این منافع، رویکرد سرمایه‌گذاران نیز تغییر خواهد کرد.

در زمینه موضوع مقاله برخی تحقیقات راهگشا بودند و ایده‌های اولیه را جهت نگارش مقاله ایجاد کردند. مقاله «حقوق و مدیریت ثبت اختراع ۱» نوشته ذبیح‌الله اولاد تقریباً تنها منبع پژوهشی فارسی است که در دو دهه قبل این موضوع را برجسته ساخته و بر اساس هزینه‌های وارد بر دولت، رای به برپایی سیستم ثبت ساده در ایران داده است. همچنین سازمان پژوهش‌های مجلس، در گزارشی به «بررسی نظام ثبت اختراع در ایران» پرداخته است که می‌تواند تجربه زیسته این نظام در ایران را روشن‌تر نماید. همچنین سازمان جهانی مالکیت فکری در کتابچه «**Alternatives in Patent Search and Examination**» که توسط سازمان جهانی مالکیت فکری منتشر شده با بیانی گذرا، سیستم‌های مذکور را بررسی کرده و سپس به مبحث جایگزین‌های این دو سیستم پرداخته است. در مقاله حاضر سعی شده در نسبت با دو منبع مذکور، با تحت شمول قرار دادن منافع همه بازیگران حوزه اختراعات از جمله مخترعان و مردم، به سیستم‌های ثبت اختراع نگریده شده و همچنین تحلیل اقتصادی شیوه‌های جایگزین نیز به دقت صورت گیرد تا بتواند به درستی برای قانون‌گذار، تصمیم‌سازی نماید.

مقاله حاضر ابتدا به تاریخچه روش‌های ثبت در قوانین حق اختراع ایران و سیاست‌های کنونی پرداخته و در ادامه تاثیر هر یک از دو روش مذکور بر مخترع و سرمایه‌گذاران، رقبا، اداره ثبت اختراع و دادگاه‌ها و در نهایت جامعه را به دقت مورد بررسی قرار می‌دهد. در انتها نیز راه‌های جایگزین و ترکیبی که در قوانین و سیاست‌های بالادستی ایران، مطرح شده مورد نقد قرار خواهد گرفت.

مبحث اول. انواع سیستم‌های ثبت و ویژگی‌های آنها

چنانکه در مقدمه گذشت شرایط اختراع به دو بخش شرایط شکلی و شرایط ماهوی تقسیم می‌شوند. شرایط شکلی که شامل افشا، رعایت حق تقدم و اختراع واحد است به قالب و فرم اظهارنامه توجه دارند که طبق قانون تنظیم شده باشد (اولاد، ۱۳۷۷، ص ۸). البته تکمیل موارد مورد نیاز اظهارنامه مانند تاریخ و امضا داشتن و پرداخت هزینه‌ها و انجام تشریفات اداری ثبت، نیز از مهمترین شرایط شکلی است. در مقابل، شرایط ماهوی سه‌گانه مشتمل بر نو بودن، دارای گام ابتکاری بودن و کاربرد صنعتی داشتن، به اصل ایده توجه داشته و آنها را در اختراع با قانون انطباق می‌دهد.

بررسی شرایط شکلی امری است که توسط کارمندان اداره ثبت اختراع نیز ممکن است و بدون بررسی این شرایط توسط افراد مذکور، نمی‌توان ثبت اختراعی را متصور شد چنان که اگر نام مخترع یا نقشه‌ها و توصیفات اختراع کامل نباشد افشای اختراع و ثبت آن برای مخترع به درستی صورت نگرفته است. اما در مورد بررسی شرایط ماهوی با توجه به اینکه امری تخصصی و نیازمند امکانات و تخصص کافی است کشورها بر اساس سطح توسعه‌یافتگی و سیاست‌های خود، سیستم‌های متفاوتی را پذیرفته‌اند که اصلی‌ترین این سیستم‌های ثبت، دو سیستم اعلامی و تحقیقی (بررسی) است.

در سیستم تحقیقی که بیشتر مورد علاقه کشورهای توسعه‌یافته است شرایط ماهوی به دقت مورد بررسی قرار می‌گیرد اما در سیستم اعلامی، وجود شرایط ماهوی مفروض انگاشته شده و اداره ثبت اختراع تنها وظیفه اعلام وجود این شرایط (نه بررسی و تایید وجود شرایط) را بر عهده دارد.

این دو سیستم کلی که گاهی زیر سیستم‌هایی نیز دارند دارای ویژگی‌هایی قانونی و ماهوی هستند که به جهت داشتن آثار متعدد نیازمند تشریح است. اولین ویژگی سیستم

بررسی این است که فرایند این سیستم ثبت در سه مرحله صورت می گیرد چنان که علاوه بر مرحله اول یعنی بررسی شکلی که با سیستم شکلی نیز همسان است دارای دو مرحله دیگر نیز خواهد بود. مرحله دوم، جستجوی دانش موجود جهت سنجش نو بودن و تا حدی شرط بدیهی نبودن (ابتکاری بودن) اختراع ادعایی است و مرحله دوم به کامل کردن ارزیابی شرط ابتکاری بودن و سپس شرط کاربردی بودن (قابل استفاده بودن) تعلق دارد. باید توجه داشت که انجام مراحل دوم و سوم می تواند بصورت همزمان صورت گیرد لذا رابطه توالی بین آنها برقرار نیست اما معمولاً مرحله دوم به جهت ساده تر بودن و عدم نیاز به تحویل نمونه اختراع از سوی مخترع به اداره، زودتر انجام می گیرد تا در صورت عدم وجود شرط جدید بودن، نیاز کمتری به بررسی شروط گام ابتکاری و کاربرد صنعتی داشتن باشد اما شرط نو بودن تنها با تطبیق اظهارنامه ادعایی با اظهارنامه ها و گواهی های ثبت گذشته قابل بررسی است.

ویژگی اصلی سیستم اعلامی، مفروض انگاشتن وجود شرایط ماهوی اختراع است لذا در این سیستم افشای اطلاعاتی که اساساً جدید خواهد بود مفروض است و بدین سبب امکان اختراع نبودن نیز زیاد است اما در سیستم تحقیقی به سبب بررسی دقیق ماهوی، افشای اطلاعات جدید، امری حقیقی است و کمتر می توان در اختراع بودن آن تردید کرد.

برخی ویژگی ها نیز اگرچه در هر دو سیستم قابل رویت است اما در عمل با شرایط و آثاری کاملاً متفاوت روبرو می شوند؛ چنانکه اولاً امکان اعتراض و تجدیدنظر به رای اداره ثبت اختراع- که علاوه بر سیستم شکلی که ذاتاً به جهت مفروض بودن شرایط ماهوی قابل اعتراض است- در سیستم بررسی نیز وجود دارد زیرا اگرچه شرایط ماهوی با دقت مورد سنجش قرار می گیرند اما امکان اشتباه، کوتاهی یا ناتوانی کارشناسان در تمییز و سنجش هر سه شرط ماهوی اختراع، دور از ذهن نیست. نمونه بارز این ادعا را می توان در مطالب نشریات مندرج در گاهنامه ها دید که در موارد زیادی در گزارش جستجوی حق تقدم منعکس نمی شوند و به طریق اولی به گزارش جستجوی دانش موجود راه نمی یابند. این اعتراض و تجدیدنظر یا به صورت فرایند اداری (همانند اداره ثبت اختراع اروپا) است و یا در فرآیندی قضایی (همانند آلمان و انگلیس) رخ می-

دهد(اولاد، ۱۳۷۷، ص ۹-۱۳). این ویژگی آثار متفاوتی در هر یک از دو سیستم تحقیقی و اعلامی دارد که در بخش بعدی تحقیق به بررسی آن می‌پردازیم.

ویژگی دومی که در هر دو سیستم مذکور مشاهده می‌شود انتشار اظهارنامه پس از بررسی شکلی آن است. این موضوع سبب می‌شود جامعه زودتر به دانش جدید دسترسی یابد و امکان اعتراض برای اشخاص ثالث به سرعت فراهم گردد. با توجه به اینکه بررسی ماهوی در سیستم تحقیقی پس از انتشار اظهارنامه و اعتراضات بعدی است لذا در میزان هزینه‌هایی که اشخاص حقیقی و حقوقی وارد در ثبت اختراع متحمل می‌شوند تاثیر زیادی خواهد داشت. مرحله بررسی شکلی اهمیت بالایی دارد زیرا در صورت پذیرش، تاریخ تقاضا که تاریخ شروع مدت حمایت یا تاریخ حق تقدم محسوب شده و ارزیابی نو بودن و گام ابتکاری داشتن بر اساس این تاریخ است (WIPO, 2008, P 25).

در کنار دو ویژگی قبل، در مبحث اختراعات ویژگی مهم دیگری به عنوان ویژگی سوم وجود دارد که بالتبع به سیستم‌های ثبت نیز تسری یافته و چالش‌های اساسی در بررسی دو سیستم ثبت با رویکرد اقتصادی ایجاد خواهد کرد این است که غالباً هزینه‌های ثبت اختراع باید توسط مخترع پرداخت شود^۲. وجود هزینه‌های ثبت برای مخترعان، سبب می‌شود که آنها تنها به ثبت اختراعاتی اقدام کنند که قابلیت تجاری و کسب درآمد داشته باشد که نهایتاً به سود جامعه خواهد بود (Encaura, 2006, p 1438).

مبحث دوم: آثار انتخاب هر یک از سیستم‌های ثبت اختراع

با توجه به اینکه نظام ثبت اختراع ایران در حال حاضر، سیستم تحقیقی را به رسمیت شناخته^۳ نیاز است که ابتدا آثار گزینش یکی از سیستم‌های مذکور بررسی گردد تا آنگاه

^۲ گاهی دولتها، در شرایط خاصی به جهت حمایت از خلق و نوآوری به مخترعان امتیازهایی می‌دهند همچون پرداخت تمام یا بخشی از هزینه ثبت اختراع.

^۳ با تصویب قانون ثبت اختراعات، علائم تجاری و طرح‌های صنعتی در سال ۱۳۸۶، ماده ۱۳ این قانون، از انطباق اظهارنامه‌ها با شرایط مندرج در قانون و آیین‌نامه آن خبر داد. در این قانون، شرایط شکلی در مواد ۶ تا ۱۲ و شرایط ماهوی در مواد ۲ و ۴ قانون ذکر شده است و ماده ۲۸ آیین‌نامه قانون مذکور نیز بیان می‌دارد که «پس از بررسی مقدماتی و احراز شرایط شکلی اختراع، مرجع مذکور موظف است -

بتوان در مورد سیستم مرجح به بحث نشست. جهت بررسی سیستم های دوگانه ثبت باید آثار هر یک از آنها را بر بخش ها و افراد مختلف ذی نفع در ثبت اختراع مورد تدقیق قرار داد. در اینجا چهار بخش را مطرح کرده و آثار اقتصادی، علمی و غیره پذیرش این دو سیستم را در این بخش ها تحلیل خواهیم کرد. این چهار بخش عبارتند از مخترع و سرمایه گذار، رقبا، دولت (شامل اداره ثبت اختراع و دادگاه ها) و نهایتاً جامعه.

۱. مخترع و سرمایه گذار

در میان اشخاص مرتبط با ثبت اختراع، آنکه بیشترین تاثیر را از چگونگی فرایند ثبت اختراع می پذیرد مخترع یا شرکت های سرمایه گذاری است که با استخدام مخترع یا شراکت با وی، مالکیت اختراعات بعدی را به خود منتقل می کنند.

ویژگی اول مشترک بین دو سیستم ثبت یعنی امکان اعتراض، سبب می شود در سیستم اعلامی، مخترع بصورت مداوم نگران ابطال گواهی اختراع باشد اما در سیستم تحقیقی این نگرانی تا حد زیادی کاهش می یابد زیرا اداره اختراع به عنوان نماینده دولت حاکم، وجود شرایط ماهوی را بررسی و تضمین کرده است و این خود سبب می شود رقبا و

یک نسخه از اظهارنامه را به همراه مدارک و مستندات مربوط به مرجع ذی صلاح جهت احراز ماهوی اختراع ادعایی ارسال نماید...». لذا چنانکه مشخص است قانون جدید رویکردی کاملاً متهورانه به سمت سیستم بررسی داشته است. با توجه به اینکه همانند بسیاری از کشورها، در ایران نیز اختراعات به درستی مورد بررسی قرار نمی گیرد (Encaoua and others, 2006, p 1430) بسیاری از مخترعان باوری قوی نسبت به عدم عملکرد درست ممیزان در بررسی شرایط اختراع دارند که باعث تفاوت در نحوه تحلیل اقتصادی و عملکرد مخترعان و شرکت های استخدام کننده مخترعان گشته است.

لازم به ذکر است که در قانون ثبت اختراع ۱۳۱۰، بر اساس نظر برخی و بر طبق ماده ۳۶ آن قانون بررسی اختراع، از نوع شکلی بوده و در مورد شرایط ماهوی از سیستم ثبت اعلامی استفاده می - شد (جعفرزاده و محمودی، ۱۳۸۴، ص ۷۳). همچنین پس از انقلاب و در دهه ۸۰ (قبل از تصویب قانون جدید) مخترعان در صورت تمایل به ارزیابی علمی اختراع خود می بایست درخواست ارزیابی و تایید علمی اختراع را به اداره کل امور نوآوران و ارزشیابی فناوری در وزارت علوم و تحقیقات و فناوری تسلیم می کردند (تاج آبادی و فلاحی، ۱۳۸۵، ص ۶).

اشخاص ثالث کمتر در صحت گواهی ثبت تردید کرده و در فکر اعتراض باشند و مخترع نیز با آگاهی به این تضمین، با خیال آسوده‌تر به مراحل تجاری‌سازی اختراع بپردازد. آنچه به عنوان نمونه بارز صحت این نگرانی قابل توجه است بحث از حق لیسانس‌دهی است که تجارت را آسان می‌سازد بدین صورت که شرکت‌ها، مجوز بهره‌برداری از اختراع خود را به رقبایشان می‌دهند و از این طریق رهبری فناورانه خود را در بازار با هزینه کمتری حفظ می‌کنند (Leveque, 2004, p 54). حال، ابطال قرارداد لیسانس در اثر ابطال گواهی پتنت به جهت امکان اعتراض رقبا یا اشخاص ثالث مشکل بزرگی است که سبب می‌شود وجوه پرداختی از سوی لیسانس‌گیرنده به صاحب اختراع، با توجه به قواعد نظام حقوقی ایران توجیه خود را از دست داده و به لیسانس‌گیرنده بازگردانده شود (روحی‌زاده و عباس‌تبار، ۱۳۹۶، ص ۱۴۵)؛ بدین صورت که لیسانس‌گیرنده در واقع از حق انحصاری مخترع بهره برده و میزانی از بازار را در اختیار گرفته و از آن کسب سود کرده است اما مخترع مجبور خواهد شد درآمدهای مالی خود از این مسیر را که احتمالاً برای تجاری‌سازی اختراع مصرف کرده است دوباره به لیسانس‌گیرنده بازگرداند که اختلال تجاری و مشکلات مالی را برای صاحب اختراع ابطال شده به بار خواهد آورد.

در مورد پذیرش سیستم اعلامی اگرچه آثاری همچون کاهش هزینه‌ها و نیاز به تخصص احساس می‌شود اما مبتنی بر ویژگی شخصی بودن حق اختراع که پرداخت تمام هزینه‌های ثبت را بر دوش مخترع یا سرمایه‌گذار قرار می‌دهد و نیز توجه به اینکه شروع مدت حمایت، از تاریخ ثبت تقاضاست (نه تاریخ دادن گواهی اختراع به مخترع) می‌توان تحلیل مهمی ارائه داد بدین صورت که شرکت‌ها با توجه به عدم بررسی شرایط ماهوی اختراع و امکان اعتراضات آینده اشخاص ثالث به اختراعات ثبت شده شرکت و در پی آن به خطر افتادن سرمایه‌گذاری‌های صورت گرفته قبل از دریافت گواهی اختراع، توان تشخیص اختراعات حقیقی از غیر حقیقی را از دست می‌دهند لذا سعی خواهند کرد بخش بررسی اختراعات را در داخل شرکت به راه بیندازند و هزینه بررسی را در داخل شرکت به کارمندان استخدام شده خود پرداخت کنند. انتقال هزینه بررسی از اداره ثبت به داخل شرکت، آثار زیر را به همراه دارد:

۱. دقت بالا: بررسی در داخل شرکت باعث تخصصی شدن وضعیت ثبت می‌گردد زیرا شرکت با توجه به حوزه‌های محدود فعالیت خود دست به گزینش ممیزی که در زمینه فعالیت شرکت دارای علم و تجربه کافی هستند می‌زند و چون این ممیزان در ادامه روند کار خود، هر لحظه در کمین دریافت اطلاعات مربوط به ثبت اختراعات حوزه‌های فعالیت شرکت در جهان هستند پس از مدتی جزو خبره‌ترین افراد در بررسی شرایط ماهوی اختراعات این حوزه‌ها می‌شوند در حالیکه اگر سیستم بررسی حاکم بود اداره ثبت اختراع مجبور به استخدام ممیزی می‌شد که باید بر اطلاعات ثبت در حوزه‌های فناورانه بیشتری مسلط می‌بودند که بخودی خود سبب کاهش عمق آگاهی آنها در حوزه‌های خاص تر می‌شد. البته مزیت ذکر شده در صورتی است که تمام شرکت‌ها امکانات مالی ایجاد چنین بخشی را در داخل شرکت داشته باشند که بطور مشخص غالب شرکت‌های کوچک و متوسط چنین امکانی ندارند.

۲. صعوبت در تجارت: اثر دیگر انتقال هزینه بررسی به داخل شرکت، سخت شدن تجارت در بازار رقابتی فزاینده است زیرا در این صورت هر شرکت باید یک دوره بررسی فنی داشته باشد بدین معنی که اگر مخترعی اختراعش را ابتدا برای سرمایه‌گذاری نزد شرکتی آورد ابتدا باید دید که آیا شرکت مذکور کارشناس متخصص دارد یا خیر. اگر کارشناس نداشته باشد سرمایه‌گذاری روی اختراع ارائه شده را قبول نمی‌کند و مخترع باید به جای دیگری مراجعه کند و اگر هم کارشناس داشته باشد وقت زیادی از مخترع صرف این کار خواهد شد.

۳. افزایش هزینه‌ها: بر مبنای شخصی بودن حق اختراع، هنگام مراجعه مخترع به شرکت‌های مختلف جهت جذب سرمایه‌گذاری روی اختراع ثبت شده، وی باید هزینه بررسی مجدد اختراع در بخش بررسی شرکت را به شرکت مذکور بپردازد. چنانکه شرکت بخش بررسی را نداشته باشد یا پس از بررسی به این نتیجه برسد که اختراع برای سرمایه‌گذاری مناسب نیست مخترع باید به شرکت دیگری مراجعه کند. هر بار مراجعه نیاز به پرداخت جداگانه هزینه بررسی از سوی مخترع دارد و بدین صورت پرداخت‌های چندگانه باعث می‌شود وی انگیزه نوآوری و تجاری‌سازی اختراع را از دست بدهد در حالیکه وجود این انگیزه، از کارکردهای مهم نظام ثبت اختراع است (مرکز پژوهش‌های

مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۲، ص ۲۶).

۴. ایجاد مانع برای شرکت‌های کوچک یا متوسط: این نوع شرکت‌ها اگر توانمندی یا تخصص ایجاد یک دوره بررسی کارشناسی را نداشته باشند با مانعی جدی روبرو خواهد شد بدین صورت که به جهت عدم اطمینان به وجود شرایط قانونی در اختراع، نمی‌توانند بر روی هیچ اختراعی سرمایه‌گذاری کنند خصوصاً اختراعاتی که نیاز به سرمایه‌گذاری کلان دارند. البته این به میزان توسعه اختراعات آن شرکت بستگی دارد و شرکت سعی خواهد کرد روی اختراعات کوچک و مکمل هم کار کند که در این حالت نیز عدم اطمینان از بین نرفته و حرکت شرکت در مسیر قدرتمند شدن کند خواهد بود. استقرار سیستم بررسی، وجود شرایط سه‌گانه ماهوی‌ای را نوید می‌دهد که نبودن هر یک مشکلاتی برای مخترعان ایجاد می‌کند. برای مثال اگر جدید بودن اختراعات مورد بررسی دقیق قرار نگیرد امکان تداخل رقابت فراهم می‌آید و مخترع را متضرر می‌سازد زیرا دیگری خواهد توانست شبیه اختراع قبلی را ثبت کرده و استفاده کند. بدین صورت شرکت دوم به راحتی با تبلیغات قدرتمندتر، بازار را از دست شرکت دارنده اختراع اولیه خارج می‌کند و با توجه به اینکه در بازار رقابتی کنونی، حیات شرکت‌ها بر اعتماد مشتریان استوار است اگر اعتماد مشتریان به کالاهای دیگران جلب شود بازگرداندن این اعتماد به کالا و علامت تجاری اولیه دشوار خواهد بود.

۲. رقبا

در یک بازار رقابتی که وجود هر فعال اقتصادی بر دیگر فعالان تاثیرگذار است ثبت اختراع توسط شرکت‌های تجاری، آثار گوناگونی بر رقبا می‌گذارد. می‌توان اساس آثار وضعیت ثبت اختراع بر دیگر فعالان بازار را مبتنی بر چگونگی نشر اطلاعات و سپس میزان هزینه‌های اقتصادی پرداخت شده دانست.

نشر اطلاعات ثبت اختراع، که کارکرد «ارسال پیام» را در موارد زیادی به همراه دارد می‌تواند کاربردهای زیادی برای رقبا داشته باشد؛ برای مثال، شرکت‌ها با تحلیل اطلاعات مذکور در مراکز پژوهشی خود، می‌توانند با فعالیت رقبای خود در زمینه‌های مختلف، آشنا شده و حوزه‌های فناورانه‌ای که توسط آنها بطور جدی‌تر دنبال می‌شوند را نشان دهد. شناخت این حوزه‌ها به شرکت رقیب این فرصت را می‌دهد که اولاً بودجه‌های

پژوهشی خود را بر روی حوزه‌های فناورانه‌ای که نشان‌دهنده بازار پرکشش آنهاست و توسط رقبا دنبال می‌شوند متمرکز کند (فرقانی و همکاران، ۱۳۸۷، ص ۴۵). ثانیاً شرکت‌ها فعالیت‌های منحصربفرد خود را که با توجه به جهت حرکت رقبا، می‌تواند بازار آینده را در اختیار این شرکت‌ها قرار دهد شناسایی کرده و به آن به عنوان عامل حیاتی خود نگاهی ویژه داشته باشند. حتی ممکن است باعث ادغام شرکت‌ها و ایجاد شرکتی جدید با توان بالا و یا رقابت شرکت‌ها برای به‌خدمت‌گرفتن یا شراکت با مخترعی شود که اختراعات ارزش شرکت‌ها را در آینده افزایش می‌دهد (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۲، ص ۲۰).

کارکرد ارسال پیام در کشور ما به عنوان مهمترین کارکرد نظام ثبت اختراع، به گونه‌ای دیگر ظهور پیدا کرده و از مسیر اصلی خود که تقویت بنیه اقتصادی مخترعان و شرکت در مسیر تجاری شدن بود فاصله گرفته است؛ چنانکه در دهه ۸۰ امتیازات دولتی چندی در ازای ثبت اختراعات به مخترعان اعطا می‌شد که عبارت بودند از معافیت از خدمت، ورود بدون آزمون به مقاطع بالاتر دانشگاهی و ارتقای اعضای هیات علمی (همان، ص ۲۱). لذا نه تنها به رقابت بین شرکت‌ها دامن نزد بلکه سبب بی‌رغبت شدن مخترعان به ثبت اختراع پس از سختگیری سازمان‌های اعطا کننده امتیازات در بررسی شرایط اختراع در اواخر دهه ۸۰ و کاهش آمار اختراعات شد.

در زمینه نشر اطلاعات ثبت اختراع، ماده ۵۴ قانون ثبت اختراعات، علایم تجاری و طرح‌های صنعتی، دسترسی به اطلاعات موجود در اظهارنامه ثبت اختراع و دریافت این اطلاعات را حق همگان می‌داند اما ماده ۱۷۳ آیین نامه اجرایی این قانون، در تفسیر اجرایی آن مقرر، وظیفه مرجع ثبت را تنها انتشار «خلاصه اختراعات» با ذکر مشخصات مالکان آنها دانسته است. این تفسیر محدود به ضرر رقبا خواهد بود زیرا در اطلاعات کامل، روش‌های فنی و پیچیده‌ی ساخت اختراع بیان می‌شود که در خلاصه اطلاعات اختراع، شاهد آن نیستیم.

جدای از این اشکال حقوقی، تحقیقات نظری و تجربی نشان از ضعف بودن عملکرد اداره ثبت اختراع در انتشار اطلاعات ثبت دارد که خود سبب ایجاد مانعی بر سر راه تسریع پیشرفت علم فناوری است (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۹۲، ص ۱۸). انتشار

خلاصه اطلاعات اختراع در کنار ضعیف بودن عملکرد اداره ثبت در انتشار اطلاعات اختراع باعث شده شرکت‌ها در محدوده مرز استحفاظی اختراعات و گاهی مالکیت آنها تردید کرده و مجبور شوند برای حفظ موقعیت رقابتی خود، عدم پرداخت هزینه برای اختراعات غیر واقعی (که واجد شرایط ماهوی نیستند) و درک وضعیت سبب اختراع رقبای مهم، خود دست به بررسی ارزش و اعتبار اختراعاتی بزنند که در آینده شرکت موثر است و این هزینه در کل، چندین برابر هزینه بررسی توسط سازمان واحد ثبت اختراع است (اولاد، ۱۳۷۷، ص ۱۱).

چنانکه ذکر شد یکی از دلایل بررسی اختراعات مهم در خود شرکت‌ها، درک وضعیت سبب اختراع رقبای مهم است. با توجه به اینکه نوعاً استفاده از سیستم بررسی باعث کاهش تعداد اختراعات به جهت عدم ثبت بسیاری از اختراعات که شرایط ماهوی ثبت را بطور کامل نداند می‌شود می‌توان آن را موثر بر کاهش سبب دفاعی اختراعات غیر واقعی دانست که شرکت‌ها از آن برای بیرون یا عقب راندن رقیب استفاده می‌کنند (Burton, 2000, 1¹, P 1933). منظور از سبب اختراعات (Patent portfolio)، مجموعه‌ای از اختراعات مرتبط و در یک حوزه فناورانه است که شرکت‌ها با ایجاد این سبب، جلوی نقض اختراعات خود یا ورود شرکت‌های دیگر به این حوزه‌ها و توسعه‌شان را می‌گیرد تا سیطره شرکت اولیه، همچنان بر بازار استفاده از اختراعات و یا فروش مجوز بهره‌برداری از آن به دیگران، حفظ شود. لذا از جهت حمایت از مخترعان، این یک محدودیت است و از نظر حمایت از جامعه، کاهش سبب اختراعات و در پی آن، رشد رقبا به نفع جامعه خواهد بود.

فقدان یکی از شرایط سه‌گانه ماهوی در اختراع، مشکلات زیادی برای رقبا نیز ایجاد خواهد کرد و در مواردی حتی جلوی ثبت اختراعات بعدی را نیز خواهد گرفت. به عنوان مثال اگر شرط کاربرد صنعتی در اختراعات به درستی بررسی نشوند دیگران نخواهند توانست با توسعه آن اختراع، شرایط ماهوی را کامل کرده و آنرا به ثبت برسانند زیرا اختراع قبلی، اختراع جدید را بدیهی ساخته و در حوزه عمومی قرار می‌دهد و بدین صورت موجبات رد آن را فراهم خواهد ساخت. پیامی که پشت رد بواسطه بدیهی بودن قرار دارد این است که یک اختراع ممکن است نباش اما بدیهی نیز باشد زیرا بدیهی

نبودن یعنی اینکه در آن رشته به اندازه کافی از دانش موجود متفاوت نباشد اگرچه یکسان هم نباشند (Nard, 2008, p 321). لذا آنچه در بررسی ها ایجاد اختلاف می کند غالباً همین شرط بدیهی بودن است.^۴ در این حالت علاوه بر رقبا، عموم جامعه نیز متضرر خواهند شد چنانکه علاوه بر عدم امکان ثبت اختراع جدید (نمونه توسعه یافته و توانمند- ساز اختراع ثبت شده پیشین)، اختراع قبلی نیز قابل بهره برداری نخواهد بود چون کاربرد صنعتی نداشته و دیگران نمی توانند نمونه آنرا با مجوز مخترع ساخته و مورد استفاده قرار دهند.

۳. دولت

سومین حوزه ای که از چگونگی ثبت متاثر می شود دولت به معنای اعم است که شامل اداره ثبت (تا زمان ثبت) و دادگاه (پس از ثبت) می شود. اگرچه این دو نهاد کاملاً مستقل از هم فعالیت می کنند اما با توجه به اینکه هر دو ذیل دولت تعریف شده، کارکنان آنها، کارمند دولت تلقی می شوند و هزینه های هر دو در بودجه ی سالانه خواهد آمد لذا می توان این دو را در یک مبحث مورد بررسی قرار داد.

برقراری سیستم بررسی بیشتر موثر بر اداره ثبت اختراع است که وظیفه اش انجام مراحل رسیدگی به ثبت تا هنگام اعطای گواهی است. در صورتی که این سیستم بر تمام حوزه های فناورانه اعمال شود امکانات فنی، تخصصی و مالی زیادی مورد نیاز خواهد بود. بدیهی است در این سیستم، تعداد مدارک درخواست ثبت نیز بر میزان نیاز به امکانات مذکور تاثیر گذار است؛ برای مثال کشورهای توسعه یافته ای که غالباً سیستم بررسی را برگزیده اند سعی دارند نسبت بین تعداد درخواست های ثبت و تعداد کارشناس را کمتر کنند اگرچه هزینه های قابل توجهی در ابتدا داشته و در ادامه نیز باید به تقویت آموخته ها و تجارب این کارشناسان پردازند. در این زمینه در سال ۲۰۱۶، اداره ثبت اختراع اروپا به ازای هر ۳۰ درخواست، یک کارشناس در استخدام داشته است (WIPO, 2017, P 17)؛ آمریکا نیز در برابر هر ۸۰ درخواست ثبت یک ممیز داشته که نشان از اهمیت تعداد

^۴ این معیار بواسطه پرونده *Hoch Kiss v. Greenwood* در سال ۱۸۵۱ در ایالات متحده آمریکا مطرح شده است.

نیروهای ممیز در کشورهای توسعه‌یافته دارد اما در ایران با ثبت ۵۶۰۰ درخواست ثبت تنها ۲۴ کارشناس به بررسی این درخواست‌ها پرداخته‌اند که برابر است با یک کارشناس در ازای هر ۲۳۰ درخواست ثبت (Ibid, P 26 & 27). این آمارها نشان می‌دهد برای تقویت سیستم بررسی در کشور نیاز به همت ویژه‌ای در این زمینه است که طبیعتاً هزینه‌های خاص خود را خواهد داشت.

تفاوت دیگری که در سیستم بررسی وجود دارد مدت زمان تصمیم‌نهایی در فرایند ثبت اختراع است. این مدت در ژاپن ۱۵، در چین، آمریکا و اروپا تقریباً ۲۱ ماه و در هند ۸۴ ماه است اما در ایران تنها ۹ ماه به درازا می‌کشد (Ibid). این تفاوت زمانی از یک جهت، حاکی از فرایند پیچیده و فنی‌تر در کشورهای مختلف و یا اختلال در فرایند ثبت است.

در سیستم‌های بررسی قوی کارشناسان دارای تجربه زیادی نیز هستند که همین امر به قطعیت بیشتر گواهی‌های صدر شده می‌انجامد. از جمله ادارات مورد بررسی، ادارات ثبت اختراع آلمان، کره، انگلیس، چین، کانادا و روسیه هستند که به ترتیب از ۹ تا ۱۴ سال تجربه بررسی اختراعات را دارند (WIPO, 2018, P 65). این تجربه در طول سالیان و با آموزش مداوم حاصل می‌شود لذا اداره ثبت اختراع باید به دنبال فراهم ساختن امکانات برای آموزش کارشناسان باشد که باعث افزایش هزینه‌ها برای اداره و دولت است.

تا اینجا تنها هزینه‌های مادی و زمانی را تا زمانی که اعتراضی صورت نگرفته باشد بیان کردیم حال آنکه در صورت اعتراض که ویژگی هر دو سیستم بوده، این هزینه‌ها افزایش قابل توجهی خواهد داشت.

در مقابل، سیستم اعلامی، بررسی ماهوی و دقیق اختراعات را به مرحله پس از اعتراض منتقل می‌کند به این صورت که با مفروض گرفتن وجود شرایط ماهوی در اختراع به رقبا یا اشخاص ثالث ذی نفع اجازه اقامه دعوا جهت فسخ یا ابطال گواهی ثبت قبلی را می‌دهد تا دادگاه شرایط ماهوی را بررسی کند. لذا در سیستم اعلامی، هزینه‌ها نیز همراه با بررسی شرایط به مرحله پس از ثبت و پس از اعتراض منتقل می‌شود. در این شرایط است که میزان هزینه‌ها وابسته به تعداد درخواست‌های اعتراض و ابطال گواهی

می شود و چون غالب اختراعات به دلیل تجاری نبودن مورد اعتراض واقع نمی شوند هزینه های وارد بر دولت در سیستم اعلامی کمتر خواهد بود. علاوه بر کاهش هزینه ها می توانیم شاهد تسریع در روند امور بواسطه کاهش زمان بررسی اختراعات نیز باشیم زیرا مراحل بررسی تنها به بررسی شکلی محدود شده است.

همچنین با استقرار نظام اعلامی و افزایش فعالیت دادگاه ها به جهت افزایش میزان دعاوی مطرح شده جهت ابطال گواهی های ثبت می توان آنرا از جهتی موجب تقویت نظام مالکیت فکری در کشور نیز دانست زیرا دادگاه ها به ابزارهای لازم جهت حل و فصل این نوع دعاوی مجهز شده و تجربه کافی را پیدا خواهند کرد.

دیگر مزیت سیستم اعلامی ثبت، افزایش تعداد اختراعات ثبت شده است. این مزیت از طرفی مثبت تلقی می شود زیرا به نوعی نشان دهنده توان کشور در اداره اختراعات و حمایت از آنها و اعتبار اداره ثبت اختراعات می باشد که سبب خواهد شد مخترعان دیگر کشورها نیز به ثبت اختراعات خود در کشور دارای ثبت فراوان جذب شوند خصوصاً اگر دارای بازار بزرگی همچون ایران باشد. اما از سوی دیگر، عدم بررسی دقیق که موجب بی اعتباری گواهی های ثبت می گردد بر عدم ثبت در کشور نیز موثر خواهد بود علی - الخصوص اگر مخترعان نتوانند منافع اقتصادی خود را از بازار ایران به دست آورند نسبت به نظام ثبت کشور بدبین شده و به تدریج میزان درخواست های ثبت اختراع نیز کاهش می یابد.

در وضعیت کنونی راه حل قانونی ایران، برون سپاری بررسی اختراعات به مراجع علمی و فنی ذی صلاح است تا خلأ توان علمی و فنی اداره ثبت که ناشی از در اختیار نداشتن کارشناسان خبره می باشد بدین صورت برطرف گردد. تا قبل از تصویب قانون ثبت اختراعات ۱۳۸۶ که مقررهای راجع به اجباری بودن ارسال مدارک از سوی اداره ثبت به مراجع ذی صلاح علمی وجود نداشت ۸ مرجع برای بررسی علمی اختراعات مشخص شده بودند. با ثبت اختراع و اخذ تایید علمی از یکی از این ۸ مرجع و تهیه طرح کسب و کار، اشخاص می توانستند از حمایت وزارت علوم، تحقیقات و فناوری برای ثبت آن اختراع در خارج از کشور بهره مند شوند (عباسی و افشارنیا، ۱۳۸۶، ص ۲۷). پس از تصویب قانون ثبت اختراعات در سال ۱۳۸۶ و خصوصاً پس از تصویب اصلاحیه ماده

۲۸ قانون مذکور که بررسی در سازمانهای ذیصلاح را اجباری ساخت، برون‌سپاری بررسی ماهوی بطور کامل رسمیت یافت، البته وجود مراجع استعمال مستقل از اداره ثبت نیز باعث می‌شود اصل محرمانگی و عدم افشا تا حدودی زیر سوال رفته و در معرض خطر قرار گیرد چنانکه در سال‌های اخیر برخی اختراعات رد شده توسط مراجع گوناگون استعمال، امکان استفاده در اختراعی دیگر یا چاپ در مجلات به نام دیگری را یافته‌اند و بدین صورت نقض حق صورت می‌گیرد.

۴. جامعه

از دیدگاه منافع و مضرآتی که هر یک از سیستم‌های ثبت اختراع برای جامعه در بر دارد می‌توان نظام ثبت اختراع را دارای دو کارکرد عمده برای کلیت جامعه دانست. مورد اول، کارکرد علمی نظام ثبت اختراع است که خود را در دسترسی هرچه زودتر جامعه به ایده‌های جدید مخترعان در قالب اختراعات نشان می‌دهد و ناشی از تشویق به افشای اطلاعات جدید مخترعان در نظام ثبت اختراعات است. عدم وجود نظام ثبت، باعث می‌شود نوآوران کشفیات خود را از رقبا، مصرف‌کنندگان و عموم جامعه مخفی نگاه دارند که باعث خواهد شد جامعه از کمبود دانش رنج برده، پای علم نیز بلنگد (Devlin, 2010, p 402).

مورد دوم، کارکرد اقتصادی است که به شکل تاثیر بر رشد اقتصادی جامعه نمودار می‌گردد. هدف از وجود نظام ثبت اختراع با کارکرد اقتصادی، حرکت جامعه در مسیر رشد اقتصادی و افزایش قدرت اقتصادی است اگرچه برخی با تاثیر افزایش اختراعات بر قدرت اقتصادی مخالفند و افزایش اختراعات را موجب افزایش انگیزه مخترعان نیز نمی‌دانند (Burton, 2000, p 1933) اما آمارها نشان از این دارد که غالب کشورهای توسعه‌یافته و دارای قدرت اقتصادی دارای میزان بالایی اختراعات ثبت شده هستند در حالیکه غالب کشورهای کمتر توسعه یافته و فقیر از این میزان اختراعات بی‌بهره‌اند.

هر دو کارکرد مذکور مبتنی بر جذب نخبگان و سرمایه‌گذاران به عرصه ثبت اختراعات محقق می‌شود اما جذب این دو گروه، در هر یک از سیستم‌های ثبت اختراع متفاوت خواهد بود. در سیستم اعلامی به جهت عدم بررسی ماهوی و آگاهی مخترعان از این ویژگی که سبب پایین بودن هزینه ثبت اختراع خواهد شد، تعداد اظهارنامه‌های ثبت

اختراع بالا است و نخبگان به دلایل مختلفی همچون کسب شهرت علمی در کوتاه‌مدت و در میزان وسیعی جذب این عرصه می‌شوند لذا در سیستم اعلامی جذب یکباره، در کوتاه‌مدت و تا حدودی مبتنی بر کسب شهرت علمی است اما در سیستم تحقیقی به جهت آنکه بررسی با دقت صورت می‌گیرد، مدت زمان بررسی طولانی بوده و هزینه‌های ثبت نیز بالاتر از سیستم اعلامی است. در اینجا مخترعان، چنانکه قبلاً توضیح داده شد زمانی اقدام به ثبت می‌کنند که اختراعاتشان دارای منافع تجاری قابل توجه باشد لذا در ابتدا بسیاری از مخترعانی که توان پرداخت هزینه‌های ثبت را ندارند از درخواست ثبت خودداری خواهند کرد و بدین سبب تعداد اختراعات ثبت‌شده کم خواهد بود اما با گذشت زمان، شرکت‌های سرمایه‌گذار وارد میدان شده و با خریداری ایده‌ها یا استخدام نخبگان، به جهت توان پرداخت هزینه‌های ثبت، دست به ثبت اختراعات دارای کوشش اقتصادی می‌زنند و بدین صورت در ادامه تعداد ثبت اختراعات افزایش خواهد یافت. این افزایش منظم، بهینه و دارای توان بالقوه اقتصادی است. بر این اساس معتقدیم در سیستم بررسی جذب به تدریج، در بلندمدت و مبتنی بر کسب سود اقتصادی است.

با این اوصاف می‌توان در تحلیلی از وضعیت ثبت اختراع ایران، این تحلیل را موجه دانست که فقدان سیستم بررسی مناسب و دقیق که همراه با هزینه ثبت محدود می‌باشد سبب شده تعداد درخواست‌های ثبت اختراع در ایران بالا بوده و با جمع تعداد درخواست‌های ثبت در چندین کشور منطقه یا اسلامی برابری کند به گونه‌ای که ایران بتواند در شاخص رشد ثبت اختراعات در بیست سال گذشته جزو کشورهای شاخص جهان باشد چنانکه در فاصله سالهای ۲۰۰۵ تا ۲۰۱۶ شاهد رشد ۴۰٪ در رشد تعداد اظهارنامه‌ها باشد (WIPO, 2017, P 12). این اختراعات وسیع به هیچ عنوان با رشد اقتصادی کشور مطابقت ندارد چون نتوانسته باعث تحول در صنعت ایران شود به طوری که صنعت با بازار اختراعات بیگانه است. اما روند افزایش اختراعات به همین منوال ادامه نخواهد یافت زیرا نمونه این وضعیت را در دهه ۸۰ نیز شاهد بودیم که پس از یک دوره رشد تعداد اختراعات، در اواخر این دهه با رکود در میزان ثبت اظهارنامه‌ها و ارائه گواهی‌ها مواجه شدیم. برخی علت آنرا سختگیری بیشتر اداره ثبت اختراع دانستند اما به همان نسبت تعداد اظهارنامه‌های ثبت نیز کاهش یافته بود (مرکز پژوهش‌های مجلس،

۱۳۹۲، ص ۳ و ۴).

نتیجه آنکه سیستم اعلامی، بیشتر کارکرد علمی نظام ثبت را در کوتاه‌مدت تحقق می‌بخشد و سیستم بررسی کارکردهای دوگانه علمی و اقتصادی را در طول زمان و موازی یکدیگر بصورت تجاری حفظ و ارتقا می‌دهد.

مبحث سوم. چارچوب‌های جایگزین

با توجه به گفته‌های پیشین و مشخص شدن اینکه سیستم ثبت اختراع در ایران، سیستم تحقیقی ضعیف است راه‌های گوناگونی برای رفع ضعف این نظام پیشنهاد شده و در طرح‌های قانونی و تحقیقات گوناگون ارائه شده است که مهمترین این روش‌ها شامل دو راه حل است. اولین مورد که توسط طرح قانونی حمایت از مالکیت صنعتی مصوب ۱۳۹۵ کمیسیون حقوقی مجلس شورای اسلامی ارائه شده است بکارگیری نظام تحقیقی در حوزه‌های فناورانه پیشرو و اختیار مخترع یا دارنده حق اختراع در انتخاب یکی از دو سیستم اعلامی یا تحقیقی در دیگر حوزه‌هاست. راه حل دوم نیز استفاده از ظرفیت ادارات ثبت خارجی جهت بررسی ماهوی اظهارنامه‌های ثبت اختراع داخلی است که به ترتیب تحلیل و نقد خواهد شد.

۱. نظام تحقیقی در حوزه‌های پیشرو و نظام گزینش در باقی حوزه‌ها

طرح جدید حمایت از مالکیت صنعتی، سیستم بررسی شرایط ماهوی اختراع را به دو بخش تقسیم کرده است. بخشی با نام حوزه‌های پیشرو نام‌گذاری شده است و سیستم بررسی در آنها مبتنی بر نظام تحقیقی است. حوزه‌های پیشرو به زمینه‌های فناورانه خاصی گفته می‌شود که با رشد خوبی در میان زمینه‌های فناورانه دیگر در کشور در حالی حرکت روبه جلو بوده و در آینده نیز می‌تواند بر رشد اقتصادی، علمی و فرهنگی کشور تاثیر به سزایی بگذارد. با توجه به تعریف اقتصاد که مبتنی بر ایجاد تعادل بین منابع محدود و نیازهای نامحدود است. می‌توان یکی از شیوه‌های مدرن توسعه صنعتی را انتخاب برخی حوزه‌های پیشرو و سپس سرمایه‌گذاری بر روی آنها دانست که در این صورت منابع مالی و فنی محدود بیشتر در همین حوزه‌ها هزینه می‌شود در ادامه زمانی که این حوزه‌ها پیشرفت کرده و رشد اقتصادی و مالی را به همراه آوردند برخی حوزه‌های دیگر را نیز

به جمع این حوزه‌های پیشرو اضافه کنیم تا به همین صورت پس از چند دهه با تعداد زیادی از حوزه‌های فناورانه روبرو شویم که در جمع حوزه‌های دارای رشد بالا و موثر بر اقتصاد در کشور حضور دارند.

بخش دوم از سیستم بررسی نوینی که در طرح مذکور پیشنهاد شده حاکی از امکان‌پذیری یکی از دو روش اعلامی و تحقیقی توسط مخترع در باقی حوزه‌ها (غیر از حوزه‌های پیشرو) است. توضیح اینکه چون حق اختراع حقی شخصی است لذا خود شخص است که باید هزینه‌های ثبت را بپردازد و بیشترین آثار نوع ثبت در آینده نیز توسط مخترع یا دارنده حق اختراع تحمل خواهد شد چنانکه اگر گواهی واقعی بوده یا مورد اعتراض قرار نگیرد بیشتر منافع مادی و تا حدی معنوی را برای مخترع به ارمغان می‌آورد و اگر به گواهی اعتراض شود مخترع و دارنده حق هستند که بیشترین عدم ثبات مالی در تجارت به او وارد خواهد آمد. به همین جهت طرح قانونی مذکور پیشنهاد داده غیر از حوزه‌های فناورانه پیشرو که سیاست‌های اقتصادی و علمی و فرهنگی خاصی برای آنها پیش‌بینی شده و بر رشد اقتصادی کشور تاثیر گذارند و لذا باید طبق یک نوع نظام تحقیقی که بیشترین قطعیت را داشته باشد ثبت شود، در باقی حوزه‌ها این خود مخترع است که بر اساس امکانات و تخصص موجود در شرکت خود تصمیم می‌گیرد از سیستم ثبت اعلامی یا تحقیقی استفاده کند و بدین صورت آثار آتی این تصمیم‌گیری را نیز خواهد پذیرفت.

علاوه بر مزایای این روش دوگانه، احیاناً با اشکالات زیر نیز روبرو خواهیم شد. در این نوع سیستم اگر مخترع در هر زمینه فناورانه بتواند درخواست ثبت تحقیقی کند اداره ثبت اختراع مجبور به پرداخت هزینه‌های زیادی برای استخدام کارشناسان ثبت اختراع در همه زمینه‌های فناورانه و سپس ارتقای توان آنها از طریق آموزش مداوم خواهد داشت در حالیکه در برابر این هزینه‌ها، مابه‌ازای مشخصی وجود ندارد زیرا ممکن است در بسیاری از رشته‌ها تعداد اظهارنامه‌های ارائه شده از سوی مخترعان بسیار کم باشد اما اداره به سبب اجبار قانون به فراهم‌سازی امکان بررسی ماهوی در همه زمینه‌های فناورانه توسط اداره ثبت اختراع، چاره‌ای بجز استخدام کارشناسان در آن حوزه‌های علمی نخواهد داشت.

البته این در حالیست که استخدام کارشناسان متخصص بررسی شرایط ماهوی در همه زمینه‌های علمی توسط اداره ثبت اختراع را مفروض گرفته باشیم در غیر این صورت اگر رویه فعلی یعنی تسلیم اظهارنامه‌ها برای بررسی ماهوی به مراجع علمی ذیصلاح مانند دانشگاه‌ها ادامه یابد و یا حتی بررسی این نوع اظهارنامه‌ها به یکی از ادارات ثبت خارجی که دارای نظام تحقیقی ثبت است سپرده شود (WIPO, 2014, P 8)؛ نظام انتخابی در حوزه‌های غیر پیشرو نیز می‌تواند گزینه مناسبی محسوب شود.

۲. استفاده از ظرفیت ادارات ثبت خارجی

کشورهای مختلف جهان دارای ادارات ثبت ملی می‌باشند که کیفیت بررسی و پیگیری حقوقی این ادارات با توجه به میزان توسعه‌یافتگی و قدرت اقتصادی آنها در جهان، متفاوت است. کشورهای در حال توسعه یا کمتر توسعه‌یافته می‌توانند تا زمانی که از لحاظ مالی و فنی توانایی بررسی اظهارنامه برای ثبت اختراع را پیدا نکرده‌اند از ظرفیت ادارات پیشرفته و قدرتمند برخی کشورهای توسعه‌یافته بهره ببرند به این صورت که بررسی اختراعات را با قراردادهایی به ادارات یکی از این کشورها سپرده و یا به مخترعان و دارندگان حق اختراع (غالباً شرکت‌ها) در یکی از ادارات ثبت خارجی را جهت قطعیت گواهی‌های ثبت اختراعاتشان به آنها بدهند.

قویترین اداره در سطح ملی، اداره ثبت اختراع ایالات متحده آمریکا (USPTO) است که علاوه بر امکانات فنی دقیق برای بررسی اظهارنامه‌ها، نظامی کاملاً بین‌المللی محسوب می‌شود که تجاوز از حقوق ثبت اختراع توسط دیگران را نیز بر اساس توان اقتصادی و حقوقی بالا در تمام جهان، پیگیری خواهد کرد و این درست برعکس دیگر کشورها همچون ژاپن و کانادا است که ثبت در آنها تنها استفاده از امتیازات حقوقی همان کشور را فراهم می‌کند که ممکن است موجبات افشا در دیگر کشورها نیز فراهم شود (حکیم-اللهی و دیگران، ۱۳۸۳، ص ۷۳).

علاوه بر ادارات ثبت ملی، ادارات ثبت منطقه‌ای نیز می‌توانند کار بررسی اظهارنامه‌ها را بر عهده بگیرند که مهمترین این ادارات، اداره ثبت اختراع اروپا (EPO) است که باعث می‌شود مخترع دیگر نیازی به ثبت در تک تک کشورهای اتحادیه اروپا نداشته باشد. مزیت این نظام این است که گواهی‌نامه حق اختراع صادره از این اداره، در ۳۸ کشور

عضو قابلیت اجرایی داشته و این کشورها تنها در فرآیندی که معمولاً شامل پرداخت هزینه برای لازم‌الاجرا کردن گواهی‌نامه در کشور مربوط و نیز انجام ترجمه به زبان رسمی کشورهای مزبور است گواهی‌نامه ثبت شده را بطور ملی معتبر اعلام می‌کنند (Rodrigues, 2011, p 575). باید توجه نمود که بصورت طبیعی هزینه ثبت در اداره اروپایی ثبت اختراع^۵، به جهت حوزه جغرافیایی تحت حمایت که شامل دهها کشور است چند برابر هزینه ثبت در ادارات ملی ثبت مانند اداره ثبت اختراع آمریکا^۶ است و نبود سازوکار واحد برای رسیدگی به دعاوی مرتبط با گواهی‌نامه ثبت باعث شده مخترعان مجبور شوند هزینه‌های جداگانه‌ای در هر یک از کشورهای عضو پردازند (Pahlivan, 2012, P 453). این اداره نیز امکان عقد قرارداد ملی و تقبل بررسی اظهارنامه‌های دیگر کشورها را فراهم ساخته است.

در کنار ادارات ثبت ملی و منطقه‌ای از ثبت بین‌المللی نیز می‌توان سود جست. بر اساس نظام بین‌المللی ثبت (PCT) که شامل ۱۵۲ کشور عضو بوده^۷ و ایران نیز عضو آن است افراد و شرکت‌ها می‌توانند اظهارنامه‌های بین‌المللی به سازمان جهانی مالکیت فکری یا دفاتر صاحب صلاحیت در کشورهای عضو تحویل دهند و با درخواست حمایت از اختراع در برخی یا همگی این ۱۵۲ کشور، از ۱۸ ماه حق تقدم در ثبت در این کشورها بهره‌مند شوند (پاراگراف ۳ ماده ۱۱ معاهده PCT). این افزایش مدت زمان برای بررسی دقیقتر اختراعات نیز بهتر است چون تعداد اختراعات بسیار بالاست و پیچیده بودن آنها نیز اقتضای مدت بیشتری برای بررسی دارد (WIPO, 1996, P 5). علاوه بر این، ثبت بین‌المللی PCT باعث کاهش ۹۰٪ از هزینه‌های ثبت در هر یک از کشورها

^۵ هزینه‌های ثبت در اداره ثبت اختراع اروپا را در آدرس زیر ببایید.

www.epo.org/law-practice/legal-texts/official-jurnal/2019/etc/se3/2019-se3.pdf (last seen at 2019/05/24)

^۶ هزینه‌های ثبت در اداره ثبت اختراع آمریکا را در آدرس زیر ببایید.

www.uspto.gov/learningandfees (last seen at 2019/05/24)

^۷ www.wipo.int/pct/en/pct_contracting_states.html (last seen at 2019/05/24)

می‌شود^۸ و سازمان جهانی مالکیت فکری، سوابق مرتبط را جستجو کرده (ماده ۱۴ PCT) و نتیجه را تحت عنوان «گزارش جستجوی بین‌المللی» به همراه نظر مکتوب درباره قابلیت ثبت اختراع ضمیمه اظهارنامه می‌کند (ماده ۳۲ PCT). بدین صورت ثبت بین‌المللی تنها شامل بررسی دانش موجود و نو بودن اختراع است و دیگر شرایط ماهوی به خود کشورهایی که اظهارنامه برای ثبت به آنجا ارسال خواهد شد واگذار می‌شود.

بهره‌گیری از ظرفیت ادارات ثبت خارجی به سه شکل ممکن است: دو روش اول به صورت ثبت در اداره ثبت خارجی است که امکان ایجاد درکی از قابلیت این اختراعات را بدست می‌دهد (اولاد، ۱۳۷۷، ص ۱۴). هدف از این دو روش گاهی استفاده از آثار ثبت خارجی در کنار ثبت داخلی است که وضعیت مطلوبی را برای شرکت‌های دارای توان تجاری‌سازی در کشورهای مربوطه ایجاد می‌کند اما گاهی نیز استفاده از این روش صرفاً برای بهره‌مندی از آثار ثبت اختراع در یک سیستم خارجی بررسی دقیق برای استفاده از این آثار همچون قطعیت در ایران است. روش سوم نیز سپردن وظیفه بررسی اظهارنامه‌ها به اداره خارجی است بدون اینکه در اداره خارجی به ثبت برسد.

قبل از تشریح دو روش اول باید متذکر شد که تاکنون نتوانسته‌ایم از ظرفیت ثبت در ادارات خارجی به درستی استفاده کنیم. در سالهای ۱۹۹۰ تا ۲۰۰۷ تنها ۲۱۸ ثبت اختراع خارجی در ادارات ثبت آمریکا، اروپا، ژاپن و سازمان جهانی مالکیت فکری داشته‌ایم که ۳۹٪ آن در آمریکا و ۴۸٪ در اتحادیه اروپا بوده است (علایی آرانی و نقشینه، ۱۳۸۸، ص ۱۶۷). از سال ۲۰۰۹ تا ۲۰۱۸ نیز در اداره ثبت اختراع اروپا که بیشترین درصد ثبت خارجی را در آنجا داشته‌ایم سالانه بین صفر تا چهار ثبت اختراع بوده است بطوریکه برخلاف روند کشورهای درحال توسعه، هم کم است و هم روند منظمی نداشته است.^۹ روش اول، بصورت ثبت اولیه در ایران و سپس ثبت در اداره ثبت خارجی (خصوصاً

^۸ کاهش ۹۰٪ هزینه ثبت در هر یک از کشورها از ابتدای جولای ۲۰۱۵ برای افراد مقیم یکی از کشورهای عضو کمتر توسعه یافته همچون ایران به اجرا درآمده است.

www.wipo.int/pct/en/fees/fee_reduction.pdf (last seen at 2019/05/24)

^۹ European patent granted 1 2009-2018 per country of residence of the first named applicant 2, European Patent Office. IN www.Epo.org/about-us/annual-reports-statistics/statistics.html (last seen at 2019/05/24)

آمریکا) است و روش دوم نیز ثبت اولیه در خارج و در ادامه ثبت در ایران می‌باشد. نظر آن دسته از افرادی که روش اول را برای رفع ضعف سیستم بررسی پیشنهاد می‌کنند تنها بر استناد مخترع به بررسی قوی اختراع توسط اداره ثبت خارجی در برابر رقبا و اشخاص ثالث موجود در خاک ایران است تا تجارت داخلی خود را پایدار سازند. در تحلیل آثار روش اول باید گفت اگرچه ثبت ثانویه در خارج می‌تواند اطمینان مخترع به عدم اعتراض بعدی در داخل کشور را افزایش دهد اما هزینه‌های آن موجب بدبینی به این روش خواهد شد زیرا مخترع یکبار هزینه ثبت در داخل ایران را برای بررسی اظهارنامه می‌پردازد و سپس هزینه دومی را برای ثبت در خارج متقبل می‌شود در حالیکه ممکن است نیاز به پرداخت هزینه سومی نیز در داخل شرکت پیدا کند زیرا ادعاهای متفاوتی از سوی مخترع هنگام ثبت اختراع در اظهارنامه برای ثبت قابل طرح است به گونه‌ای که وی می‌تواند درخواست ثبت ۱۰ اختراع مرتبط را بدهد. این ۱۰ اختراع در ایران ثبت شده و در آمریکا با توجه به تفسیر ممیزان از شرایط سه‌گانه ماهوی که برای پذیرش ثبت موثر است و نیز بر اساس شرایط اقتصادی آن کشور، تنها پنج اختراع پذیرفته شود و باقی رد گردد؛^۱ لذا در مورد ۵ اختراع دیگر که در ایران ثبت شده و گواهی ثبت آمریکا را ندارد شرکت به جهت عدم اطمینان به بررسی در اداره ثبت داخلی، باید هزینه بررسی را به کارشناس بررسی خود در شرکت پرداخته و علاوه بر آن همچنان نگران اعتراض اشخاص ثالث در مورد این ۵ اختراع دوم و هزینه چهارمی در این راه باشد.

تحلیل دوم از زیان‌های روش ثبت اولیه در ایران و ثبت ثانویه در خارج و مبتنی بر نظر پیشنهادکنندگان آن، این است که هزینه ثبت در هر کشور وابسته به وسعت بازار تجاری اختراعات آن کشور است (حکیم‌اللهی و همکاران، ۱۳۸۳، ص ۷۴) لذا در مساله مطرح شده شرکت سرمایه‌گذار یکبار هزینه کمترین را برای ثبت در ایران و با هدف بازار ایران پرداخت می‌کند و سپس برای ثبت در آمریکا با هزینه هنگفت ثبت در آن کشور که متناسب با بازار بزرگ آمریکا و قدرت اقتصادی آن است روبرو می‌شود در

^۱ چنانکه در سال ۲۰۱۶، ۶۰٪ درخواست‌های ثبت در ایران به ثبت رسیده است اما در آمریکا تنها ۳۲٪ درخواست‌ها منجر به ثبت شده است (WIPO, 2017, P 21).

حالی که این هزینه تناسبی با بازار ایران ندارد و بدین صورت طراز تجاری شرکت را بر هم ریخته و بر منافع شرکت تاثیر زیادی دارد.

در ادامه به بررسی روش دوم جایگزین سیستم‌های دوگانه می‌پردازیم که عبارت بود از ثبت اولیه در خارج و ثبت ثانویه در ایران. در این روش بواسطه اینکه ثبت در داخل، مدتی پس از ثبت در اداره خارجی همچون آمریکا است اداره ثبت داخلی می‌تواند از بررسی ماهوی اختراع خودداری کرده و برای تبعیت از نتیجه ثبت در آمریکا منتظر بماند و بر آن اساس رای صادر کند که سبب کاهش هزینه‌ها برای اداره ثبت و مخترع جهت ثبت در داخل شده و قطعیت مورد نظر را نیز تحقق می‌بخشد. اما در کنار این مزایا، مضراتی نیز دارد. اولاً اگر ثبت در داخل عملاً منوط به ثبت در خارج شود، این وابستگی سبب تضعیف هر چه بیشتر نظام ثبت اختراع داخلی شده به گونه‌ای که در عمل آنرا به سیستم شکلی تبدیل کرده ایم در حالی که هزینه بالاتری به عنوان سیستم بررسی دریافت خواهد کرد. حتی اگر استقلال در بررسی حفظ شود باز هم به این دلیل که مدت ثبت در کشور ایران کمتر از کشوری چون آمریکا است ثبت در ایران زودتر انجام گرفته و باز هم همانند روش قبل، امکان پذیرش برخی ادعاها و رد آنها در آمریکا وجود دارد که باعث زیان‌های مالی مذکور خواهد شد.

ثانیاً با توجه به اینکه هر کشور بر اساس قانون ملی خود اقدام به ثبت اختراعات می‌کند ممکن است گاهی حتی مخترع از حقوق خود محروم شود چنانکه طبق بند a ماده ۱۸۴ قانون حق اختراع آمریکا^{۱۱} شخص نمی‌تواند قبل از گذشتن ۶ ماه از تاریخ تسلیم اظهارنامه ثبت اختراع در آمریکا، در کشور دیگری اظهارنامه همان اختراع را برای ثبت ارائه دهد مگر در موارد قانونی. اما در قانون ثبت اختراعات، علایم تجاری و طرح‌های صنعتی ۱۳۸۶، بند ه ماده ۴ مقرر داشته «در صورتی که افشای اختراع ظرف مدت ۶ ماه قبل از تاریخ تقاضا یا در موارد مقتضی قبل از تاریخ حق تقدم اختراع صورت گرفته باشد مانع ثبت نخواهد بود» بدین صورت ثبت اظهارنامه بعدی در ایران اگر کمتر از ۶ ماه از تاریخ ثبت در آمریکا باشد طبق قانون آمریکا و اگر بیشتر از ۶ ماه باشد طبق مفهوم مخالف بند مذکور در قانون ایران، شخص مجاز به ثبت در ایران نیست در حالی که قصد

¹¹ United States Code Title 35 - Patents

اصولی مخترع، حمایت از اختراع در بازار ایران بوده است.^{۱۲} روش سوم، استفاده از ظرفیت ادارات ثبت خارجی، انعقاد قرارداد با این اداره و سپردن بررسی ماهوی اظهارنامه‌های ثبت به اداره مذکور است. استفاده از این روش در عین دارا بودن برخی مزایای روشهای قبل همانند ایجاد قطعیت در گواهی های ثبت، که مد نظر مخترعان در بازار داخلی ایران است معایب آنها را که شامل پرداخت دو هزینه (هزینه ثبت در داخل و ثبت در خارج) است را نیز ندارد. لذا بسیاری از کشورها از این روش استفاده می کنند.

نتیجه گیری

قانون گذار بواسطه فرایند ثبت اختراع، از مخترع افشای اطلاعات جدیدش را در ازای حقوق منفی بهره برداری از اختراع به وی، می خواهد و مخترع این کار را از طریق تسلیم اظهارنامه ثبت اختراع انجام می دهد. هر اختراع باید دارای برخی شرایط شکلی همچون افشای کامل، رعایت حق تقدم و اختراع واحد بوده و در کنار آن، شرایط سه گانه ماهوی شامل نو بودن، دارای گام ابتکاری بودن و کاربرد صنعتی داشتن را نیز داشته باشد تا قابلیت ثبت را پیدا کند. شرایط شکلی غالباً توسط کارمند اداره ثبت اختراع و بدون نیاز به تخصصی خاص، مورد بررسی قرار می گیرد اما بررسی شرایط ماهوی سه گانه در کشورهای مختلف به دلیل دربرداشتن هزینه های مالی و فنی قابل توجه، در دو سیستم احراز می شود. سیستم تحقیقی که در آن، کارشناسان شرایط ماهوی را به دقت بررسی می کنند و سیستم اعلامی که در آن شرایط ماهوی مفروض انگاشته می شود تا در صورت اعتراض به ثبت توسط ثالث، بررسی این شرایط در دادگاه صورت گیرد.

پذیرش هر یک از این دو سیستم، آثار اقتصادی و غیر اقتصادی زیادی بر انگیزه و توان فعالان و ذی نفعان ثبت اختراع دارد که قابل تقسیم به چهار بخش مخترعان و سرمایه گذاران، رقبا، دولت (شامل اداره ثبت اختراع و دادگاهها) و جامعه هستند. از دید مخترع و سرمایه گذار، اگرچه سیستم اعلامی باعث کاهش هزینه های ثبت در

^{۱۲} البته طرح حمایت از مالکیت صنعتی در ماده ۹، این مدت را تا ۱۲ ماه پس از تسلیم اظهارنامه به یکی از کشورهای عضو معاهده پاریس افزایش داده و این تناقض را به طرف ساخته است.

اداره ثبت می‌شود اما به جهت عدم اطمینان از اعتبار گواهی و به تبع آن صعوبت در تجارت، مجبور خواهند بود هزینه دیگری در داخل شرکت برای بررسی اختراعاتشان انجام دهند لذا هم اطمینان سیستم بررسی را ندارد و هم از نظر هزینه، منفعتی نخواهند برد. سیستم اعلامی حتی مانعی بر سر راه شرکت‌های کوچک و متوسط نیز خواهند بود زیرا این شرکتها، توان مالی کافی برای بررسی اختراعات در خود شرکت را ندارند.

از نگاه رقبا که مبتنی بر چگونگی نشر اطلاعات و سپس میزان هزینه‌های اقتصادی به رقابت با دیگر فعالان بازار می‌پردازند، کارکرد ارسال پیام از مهمترین کارکردهای نظام ثبت اختراع است که باعث می‌شود شرکت‌ها، بودجه‌های پژوهشی خود را با توجه به استراتژی‌ها و تاکتیک‌های شرکت‌های رقیب با توجه به وضعیت سبد اختراعاتشان و در جهت مناسب هدایت کنند. عدم وجود سیستم بررسی سبب خواهد شد رقبا نیز از کارکرد ارسال پیام در اختراعات محروم بمانند و مجبور شوند اختراعات رقبای فعال خود را بار دیگر در داخل شرکت بررسی کنند تا در صورت عدم وجود شرایط ماهوی در آنها، اقدام به درخواست ابطال آن کنند تا برای استفاده از آن مجبور به پرداخت هزینه‌های لیسانس نشوند. در این زمینه، اشکالات قانونی و عملی از سوی اداره ثبت ایران نیز باعث شده دارای سیستم ثبت بررسی ضعیف باشیم که مشکلاتی برای رقبا ایجاد کرده است.

در بخش دولتی شامل اداره ثبت و دادگاه، می‌توان هزینه‌های مالی و تخصصی سیستم بررسی را که بیشتر بر اداره ثبت وارد می‌شود قطعی و بیشتر تا زمان ثبت دانست در حالیکه هزینه‌های وارده بر سیستم اعلامی بیشتر بر دادگاه موثر بوده و پس از زمان ثبت به وجود می‌آید. همچنین هزینه‌ها در این سیستم، غیرقطعی بوده و نسبت به تعداد اقامه دعوا، این هزینه‌ها متفاوت خواهد بود. تفاوت دو سیستم بررسی اعلامی و تحقیقی در نهادهای دوگانه حکومتی مذکور، شامل مواردی چون اختلاف در میزان نیاز به امکانات تخصصی و مالی، تفاوت در مدت زمان تصمیم نهایی ثبت اختراع، میزان تجربه کارشناسان ثبت و هزینه‌های پس از ثبت است. با استقرار نظام اعلامی اگرچه تعداد اختراعات ثبت شده در سال افزایش یافته و دادگاه‌ها نیز مجهز به ابزارهای لازم برای بررسی آنها هنگام اعتراض به ثبت می‌شوند اما اعتبار اداره و نظام ثبت داخلی زیر سوال می‌رود.

در این بخش، بنظر می‌رسد سیستم اعلامی بطور کلی در کشورهای در حال توسعه برای حکومت کم‌هزینه‌تر است. برخی کشورها همانند ایران همزمان با استفاده از این سیستم به برون‌سپاری بررسی به مراجع مربوطه داخلی روی آورده‌اند لذا اگرچه از سیستم بررسی استفاده می‌کنند اما عملاً دارای سیستم اعلامی هستند که بنظر می‌رسد بهتر است بجای این شیوه که ایراداتی همچون امکان افشای اطلاعات اختراع را به همراه دارد به استخدام کارشناسان فنی روی آورند تا به تدریج زمینه تقویت سیستم ثبت ماهوی خود را فراهم سازند.

در سطح چهارم یعنی جامعه، دو کارکرد علمی و اقتصادی مورد بحث است. سیستم اعلامی، کارکرد علمی نظام ثبت اختراعات را در کوتاه‌مدت ایجاد و تقویت می‌کند اما در بلندمدت با مشکلاتی چون کاهش تعداد اختراعات به سبب بی‌اعتمادی مخترعین و شرکت‌های سرمایه‌گذار به آن روبرو خواهد شد. اما سیستم تحقیقی بیشتر به کارکرد اقتصادی این نظام توجه داشته و بر این اساس اگرچه کارکرد علمی را در بلندمدت قابل دسترسی خواهد ساخت اما با همسو و هماهنگ کردن آن با کارکرد اقتصادی، به مراتب بسیار قویتر از سیستم اعلامی عمل خواهد کرد و جامعه نفع بیشتری از نظام ثبت اختراع خواهد برد.

با نقد آثار سیستم‌های دوگانه ثبت در بخش‌های چهارگانه مشخص شد اولاً استفاده از سیستم تحقیقی، منافع ذی‌نفعان نظام ثبت اختراع را بیشتر تامین خواهد کرد و ثانیاً می‌توان از چارچوب‌های جایگزین نیز بهره برد. اولین طرح جایگزین که توسط طرح قانونی حمایت از مالکیت صنعتی نیز ارائه شده است استفاده از شیوه دوگانه است بطوریکه در حوزه‌های پیشرو در کشور، از سیستم بررسی استفاده کنیم و در دیگر زمینه‌های فناورانه، انتخاب یکی از دو سیستم را به خود شخص وا می‌گذاریم. این شیوه اگرچه باعث تعدیل سیستم‌های دوگانه و بکارگیری اصل شخصی بودن حق می‌شود اما آثار نامطلوبی نیز دارد. برای مثال چون امکان انتخاب سیستم بررسی توسط مخترع و شرکت سرمایه‌گذار در تمام حوزه‌های فناورانه وجود دارد لذا دولت مجبور است هزینه‌های اضافی را جهت آموزش مهارت‌ها به کارشناسان، متقبل شود در حالیکه مشخص نیست در بسیاری از رشته‌ها، اختراعی به ثبت برسد. راه‌حل اجرایی این مشکل نیز این است که

مواردی را که مخترعان در حوزه‌های غیر از حوزه پیشرو، سیستم بررسی را انتخاب می‌کنند به نهادهای فنی و ذی نفع برای بررسی تحویل دهیم. جایگزین دوم سیستم‌های دوگانه ثبت، استفاده از ظرفیت ادارات ثبت خارجی است که به سه شیوه ممکن است انجام شود. در شیوه اول، اولین ثبت در ایران انجام گرفته و سپس در اداره ثبت خارجی به ثبت می‌رسد و در شیوه دوم، برعکس شیوه اول، اولین ثبت در خارج و مرتبه دوم در ایران است. شیوه سوم نیز بررسی اظهارنامه‌های داخلی در اداره ثبت خارجی بواسطه امضای قرارداد همکاری است. هر کدام از این سه شیوه، اشکالاتی دارند که شایسته است اداره ثبت اختراع ایران، با بکارگیری و استخدام کارشناسان خبره در زمینه‌های پیشرو، اسباب تقویت نظام ثبت اختراع ایران را فراهم سازد. لذا بهترین حالت اصلاحات جدی در سیستم ارزیابی داخلی است نه روی آوردن به ثبت یا بررسی خارجی.

بررسی اقتصادی آثار سیستم‌های دوگانه ثبت امری پیچیده است که بصورت مستقیم بر انگیزه افراد موثر است. لذا پیشنهاد می‌شود این بحث در تحقیقات بعدی نیز مدنظر علاقه‌مندان به مبحث حقوق اختراعات قرار گیرد.

منابع و مأخذ

۱. اولاد، ذبیح‌الله؛ «حقوق و مدیریت ثبت اختراع ۱»؛ دیدگاه‌های حقوقی، شماره ۱۲، دوره ۳، ۱۳۷۷
۲. تاج‌آبادی، رضا، فلاحی، غلام‌رضا؛ «شرایط ثبت اختراع و بررسی قوانین و مباحث حقوقی آن»، مجله الکترونیکی پژوهشگاه اطلاعات و مدارک علمی ایران، شماره ۳، دوره ۶، ۱۳۸۵
۳. جعفرزاده، میرقاسم؛ محمودی، اصغر؛ «شرایط ماهوی حمایت از اختراع از نگاه رویه قضایی و اداره ثبت اختراعات»؛ مجله تحقیقات حقوقی، شماره ۴۲، ۱۳۸۴
۴. حکیم‌اللهی و دیگران؛ «شیوه‌ها و راهکارهای ثبت اختراع و امتیازات آن از دیدگاه‌های حقوقی»؛ رهیافت، شماره ۳۴، زمستان ۱۳۸۴
۵. روحی‌زاده، علی، عباس‌تبار، مجید؛ «تاثیر ابطال گواهی پتنت در اثر فقدان تازگی و گام ابتکاری بر وجوه پرداختی در قرارداد ليسانس»؛ پژوهش حقوق خصوصی، سال ۶، شماره ۲۰، تابستان ۱۳۹۶
۶. عباسی، رسول، افشارنیا، سعید؛ «بررسی تطبیقی وضعیت ثبت اختراع در ایران و دیگر کشورها»؛ رهیافت، شماره ۳۹، ۱۳۸۶
۷. علایی آرانی، محمد، نقشینه، نادر؛ «تحلیلی بر وضعیت پروانه‌های ثبت اختراع ایرانی در اداره‌های چهارگانه ثبت اختراع»؛ تحقیقات اطلاعات رسانی و کتابخانه‌های عمومی، سال ۱۵، شماره ۵۹، زمستان ۱۳۸۸
۸. فرقانی، علی و همکاران؛ «ارائه چارچوب ارزیابی میزان استفاده از تحلیل ثبت اختراع در مراکز پژوهشی»؛ مجله سیاست علم و فناوری، سال ۱، شماره ۴، زمستان ۱۳۸۷
۹. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی؛ بررسی عملکرد نظام ثبت اختراع ایران؛ مهر ۱۳۹۲

10. Burton, John. H; “Reforming the Patent System”; **Sciences Compass**, Vol 287, 2000
11. Devlin, Allen; The Misunderstanding Function of Disclosure in Patent Law; **Harvard Journal of Law & Technology**, Vol 23, no 2, 2010
12. Encaoura, David, Guellec, Dominique, Martinez, Gatalina; Patent Systems for Encouraging Innovation: Lessons from Economic Analysis; **Research Policy**, No 35, 2006
13. Gibbs, Andy; DeMatteis, Bob; **Essential of Patents**; New Jersey: John Wiley and sons, 2003
14. Guellec, Dominique; Van Pottelsberghe, Bruno; **The Economics of the European Patent System**; New York: Oxford University Press, 2007
15. Leveque, Franceis, Meniere, Yann; **The Economics of Patents and Copyright**, Berkeley Electronic Press, 2004
16. Nard, Craig Allen; **The Law of Patents**; New York: Aspen Publishers, 2008
17. Pahlivan, Ceyhun Necati; The Creation of a Single European Patent System: from Dream to (Almost) Reality; **European Intellectual Property Review**, Vol 34, No 7, 2012
18. Rodrigues, Victor; Constructing a Unitary Title Regime for the European Patent System; **Journal of Intellectual Property Law & Practice**, Vol 6, No 8, 2011
19. WIPO; **Patent Law and Administration the Patent Cooperation Treaty within The Patent Systems**; Geneva, 1996
20. WIPO; **Alternatives in Patent Search and Examination**; Geneva, 2014
21. WIPO; **World Intellectual Property Indicator 2017**; Geneva, 2017
22. WIPO; **World Intellectual Property Indicator 2018**; Geneva, 2018